

ФОРМИ ТА СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВА ПРЕДСТАВНИКІВ ОРГАНУ ПРАВОСУДДЯ НА ПОВАГУ ДО ГІДНОСТІ ТА ЧЕСТІ, ПРАВА НА НЕДОТОРКАННІСТЬ ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ, ПОРУШЕНИХ У ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Кучерявенко Вікторія Сергіївна,

аспірантка кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена питанню форм та способів захисту права представників органу правосуддя на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, порушених у засобах масової інформації.

У статті на підставі аналізу загальнотеоретичних поглядів щодо форм цивільно-правового захисту сформувано висновок, що представник органу правосуддя у разі порушення його права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації в ЗМІ може захистити порушені права у судовому порядку шляхом звернення до суду з позовною заявою. Або ж шляхом вчинення дій із самозахисту, які безпосередньо звернені до порушника (тобто до ЗМІ).

За результатом дослідження особливостей захисту представником органу правосуддя честі, гідності, ділової репутації, порушених у ЗМІ в неюрисдикційній формі, сформувано висновок, що з огляду на вимогу вияву терпимості до критики представник органу правосуддя обмежений можливістю звернення безпосередньо до ЗМІ лише із заявою щодо спростування недостовірної інформації. Виняток становить лише випадок поширення недостовірної інформації в межах передачі телерадіоорганізації. За наведених обставин поряд з вимогою щодо спростування спірної інформації представник органу правосуддя може звернутися до телерадіоорганізації із заявою щодо реалізації права на відповідь та надати коментар щодо поширеної недостовірної інформації.

У разі дослідження особливостей захисту представником органу правосуддя честі, гідності, ділової репутації, порушених в ЗМІ в юрисдикційній формі, наголошено, що реалізація представником органу правосуддя права на захист честі, гідності, ділової репутації у судовому порядку можлива з підстави поширення в ЗМІ стосовно представника органу правосуддя недостовірної інформації. А також з підстави висловлення на адресу представника органу правосуддя суб'єктивної думки в брутальній, принизливій чи непристойній формі, що принижує його гідність, честь, ділову репутацію. Вибір способу захисту належить представникові органу правосуддя як позивачу у справі. З метою захисту порушених прав представник органу правосуддя може вибрати як загальний (припинення дії, яка порушує право, відновлення становища, яке існувало до порушення, відшкодування моральної (немайнової) шкоди), так і спеціальний спосіб захисту, визначений у межах ст.ст. 276–278 ЦК України (поновлення порушеного особистого немайнового права; спростування недостовірної інформації та право на відповідь; заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права). Поряд з цим наголошено, що з позиції положень ч. 2 ст. 275 ЦК України, здійснюючи захист порушених прав у судовому порядку, представник органу правосуддя може вибрати і будь-який інший спосіб захисту відповідно до змісту цього права, способу його порушення та наслідків, що спричинило це порушення. Втім вибір того чи іншого способу захисту повинен узгоджуватися з положеннями нормативно-правових актів та не порушувати прав інших осіб.

Ключові слова: особисті немайнові права, честь та гідність, ділова репутація, честь та гідність представника органу правосуддя, ділова репутація представника органу правосуддя, форми захисту, способи захисту.

Kucheriavenko Viktoriia. Forms and ways of protection of the judge's right to respect for dignity and honor, the right to inviolability of the business reputation violated in the mass media

The article is devoted to the issue of forms and ways of protecting the right of judges to respect for dignity and honor, the right to inviolability of business reputation violated in the mass media.

In the article, based on the analysis of general theoretical views on the forms of civil legal protection, a conclusion was formed that a judge in the event of a violation of his right to respect for dignity and honor, the right to the inviolability of business reputation in the mass media, can protect the violated rights in court. Or by taking actions of self-defense, which are directly addressed to the offender (that is, to the mass media).

According to the results of the study of the peculiarities of the judge's protection of honor, dignity and business reputation, violated in the mass media, in a non-jurisdictional form, the conclusion was formed that, taking into account the requirement of tolerance to criticism, the judge is limited to the possibility of directly addressing the mass media only with a statement to refute inaccurate information. The only exception is the case of disseminating inaccurate information within the broadcast of a television and radio organization. Under these circumstances, along with the requirement to refute the disputed information, the judge can apply to the television and radio organization with a statement on the exercise of the right of reply and provide a comment on the widespread inaccurate information.

When examining the features of the judge's protection of honor, dignity, and business reputation violated in the mass media, in a jurisdictional form, it was emphasized that the judge's exercise of the subjective right to protect honor, dignity, and business reputation, in a judicial procedure, is possible due to the dissemination of inaccurate information in the mass media. And also on the basis of expressing a subjective opinion about the judge in a brutal, humiliating or obscene manner, which degrades his dignity, honor, business reputation. The choice of the way of defense belongs to the judge, as the plaintiff in the case. In order to protect the violated rights, the judge can choose a general (termination of the action that violates the right, restoration of the situation that existed before the violation, compensation for moral (non-property) damage) and/or a special way of protection, defined within the limits of Art. 276–278 of the Civil Code of Ukraine (restoration of the violated personal non-property right; refutation of inaccurate information and the right to response; prohibition of dissemination of information that violates personal non-property rights). Along with this, it is emphasized that from the position of provisions, Part 2 of Art. 275 of the Civil Code of Ukraine, when protecting violated rights in court, the judge may choose any other way of protection in accordance with the content of this right, the manner of its violation and the consequences that caused this violation. However, the choice of one or another way of protection must be consistent with the provisions of normative legal acts and not violate the rights of other persons.

Key words: *personal non-property rights, dignity and honor, business reputation, honor and dignity of judges, business reputation of judges, forms of protection, ways of protection.*

Засоби масової інформації (далі – ЗМІ) є одним із ключових джерел, за допомогою якого суспільство отримує інформацію про діяльність органів правосуддя та його представників, має змогу пересвідчитися в тому, що представники органу правосуддя виконують свої нелегкі обов'язки у такий спосіб, який відповідає меті, що лежить в основі покладених на них завдань.

Поширення інформації в ЗМІ стосовно функціонування органу правосуддя загалом та щодо його представників здійснюється на основі закріпленого на нормативному рівні права на свободу слова та своєю чергою сприяє реалізації права громадськості на отримання суспільно

важливої інформації. Водночас реалізація окреслених вище прав пов'язана з обов'язками та відповідальністю стосовно якості інформації. Поширювана інформація повинна відповідати дійсності, не завдавати шкоди суб'єктивним правам осіб, яких така інформація стосується. Недотримання окресленої вимоги зумовлює порушення права представників органу правосуддя на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації.

З урахуванням того, що представники органу правосуддя, з огляду на етичні вимоги, зобов'язані виявляти належний ступінь терпимості до критики (в тому числі

з боку ЗМІ) та не відповідати на висловлювану критику через ті самі канали, представники органу правосуддя обмежені у можливості захисту немайнових благ у разі висловлювання на їхню адресу оціночних суджень у прийнятній формі. Натомість відповідні обмеження відсутні у разі поширення в ЗМІ стосовно представників органу правосуддя недостовірної інформації, яка завдає шкоди їхній честі, гідності, діловій репутації. А також у разі висловлення стосовно представників органу правосуддя суб'єктивної думки в брутальній, принизливій чи непристойній формі, що принижує їхню гідність, честь, ділову репутацію.

Захист суб'єктивних цивільних прав здійснюється в передбаченому законом порядку, тобто за допомогою застосування належної форми і способів захисту [1, с. 331].

Під формою захисту розуміють комплекс внутрішніх взаємоузгоджених організаційних заходів щодо захисту суб'єктивних прав [2, с. 12].

Під способом захисту розуміють вид вимоги, матеріально-правовий захід, порядок відновлення права, відповідну дію порушника права чи самого суб'єкта, що звертається за захистом [3, с. 21].

У науці цивільного права прийнято виділяти дві основні форми захисту цивільних прав: юрисдикційну та неюрисдикційну [4, с. 79]. Суть юрисдикційної форми полягає в тому, що особа, право якої порушено, оспорується чи не визнається, звертається за захистом до державного чи іншого компетентного органу, який уповноважений приймати необхідні заходи для відновлення порушеного права або припинення правопорушення [5, с. 203]. У межах юрисдикційної форми захисту цивільних прав виділяють можливість захисту цивільних прав у загальному та спеціальному порядку [4, с. 79]. Загальний порядок включає у себе судовий захист (ч. 1 ст. 16 ЦК України), а спеціальний захист включає у себе адміністративний (ст. 17 ЦК України) та нотаріальний (ст. 18 ЦК України) [6, с. 43].

Доречно відзначити, що коли ми ведемо мову про захист права представників органу правосуддя на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової

репутації, порушених у ЗМІ, можливість застосування окремих порядків захисту є обмеженою. Так, відсутні підстави для застосування адміністративного порядку захисту порушених прав через відсутність на те прямої вказівки у законі.

Відсутні і підстави для застосування нотаріального порядку захисту порушених прав, оскільки положеннями ст. 18 ЦК України роль нотаріуса звужена лише до захисту цивільних прав шляхом вчинення виконавчого напису [7, с. 193–194], який за своєю правовою природою є основним позасудовим безспірним способом примусового виконання зобов'язань, який дозволяє кредитору у разі дотримання певних формальних вимог за допомогою нотаріуса здійснити швидке поновлення майнового порушеного права у зв'язку з невиконанням боржником своїх обов'язків.

Неюрисдикційна форма захисту – це дії із самозахисту цивільних прав і охоронюваних законом інтересів, які здійснюються уповноваженою особою самостійно, без звернення до державних чи інших уповноважених органів [4, с. 79]. Реалізація особою свого права на самозахист здійснюється шляхом вчинення дій, які серед іншого можуть бути звернені безпосередньо до порушника та які «спрямовані на відвернення, припинення порушення, а також відновлення колишнього положення, умовою виникнення якого є порушення або реальна загроза порушення цивільних прав, свобод і охоронюваних законом інтересів» [8, с. 175].

Як видається з вищенаведеного, представники органу правосуддя у разі порушення їхнього права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації можуть захистити порушене право у судовому порядку шляхом звернення до суду з позовною заявою. Або ж шляхом вчинення дій із самозахисту, які безпосередньо звернені до порушника.

Здійснення захисту права представника органу правосуддя на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ як у юрисдикційній формі, так і в неюрисдикційній формі, має певні особливості.

Так, з позиції етичних обмежень (про що зазначалось вище) реалізація представником органу правосуддя права на захист

честі, гідності, ділової репутації в позасудовому порядку можлива лише з підстави поширення в ЗМІ стосовно представника органу правосуддя недостовірної інформації. Здійснюючи захист у позасудовому порядку, представник органу правосуддя має можливість звернутися із заявою про спростування недостовірної інформації до ЗМІ, який здійснив поширення спірної інформації (ст. 37 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», ст. 64 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», ст. 33 Закону України «Про інформаційні агентства»). Лише у разі поширення недостовірної інформації в межах телепрограми чи радіопрограми альтернативним способом захисту честі, гідності, ділової репутації представника органу правосуддя може бути право на відповідь, у реалізації якого представник органу правосуддя може надати коментар щодо поширеної недостовірної інформації (ст. 65 Закону України «Про телебачення і радіомовлення»).

Що ж стосується питання захисту права представника органу правосуддя на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації у судовому порядку, то передусім хотілось би звернути увагу, що реалізація представником органу правосуддя права на захист честі, гідності, ділової репутації у судовому порядку можлива з підстави поширення в ЗМІ стосовно представника органу правосуддя недостовірної інформації. А також з підстави висловлення на адресу представника органу правосуддя суб'єктивної думки в брутальній, принизливій чи непристойній формі, що принижує його гідність, честь, ділову репутацію. Вибір способу захисту належить представникові органу правосуддя як позивачу у справі. З метою захисту порушених прав представник органу правосуддя може вибрати як загальний, так і спеціальний способи захисту (п. 3 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 1 від 27.02.2009 р. «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи»).

Загальні способи захисту визначені в межах ч. 2 ст. 16 ЦК України. Відповідно до положень ч. 2 ст. 16 ЦК України загаль-

ними способами захисту цивільних прав та інтересів можуть бути: визнання права; визнання правочину недійсним; припинення дії, яка порушує право; відновлення становища, яке існувало до порушення; примусове виконання обов'язку в натурі; зміна або припинення правовідношення; відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; відшкодування моральної (немайнової) шкоди; визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

Поряд з цим аналіз положень ч. 2 ст. 16 ЦК України формує підстави для висновку, що серед визначених загальних способів захисту цивільних прав та законних інтересів, попри нібито їх універсальність, не всі вони можуть бути застосовані задля захисту права представника органу правосуддя на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ. Найбільш прийнятними для захисту права представника органу правосуддя на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації є такі загальні способи захисту, як: припинення дії, яка порушує право; відновлення становища, яке існувало до порушення; відшкодування моральної (немайнової) шкоди.

Спеціальні способи захисту визначені в межах ст.ст. 276–278 ЦК України. Власне, до спеціальних способів захисту належать: поновлення порушеного особистого немайнового права; спростування недостовірної інформації та право на відповідь; заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права.

Водночас слід враховувати, що в межах ч. 2 ст. 275 ЦК України законодавцем визначена можливість захисту особистого немайнового права іншими способами відповідно до змісту цього права, способу його порушення та наслідків, що спричинило це порушення.

З огляду на матеріали судової практики одним з найбільш поширених способів захисту, застосування якого здійснюється з посиланням на ч. 2 ст. 275 ЦК України, є вибачення. Втім вести мову про єдність поглядів як серед представників правозастосування, так і серед представників

наукової спільноти щодо доцільності застосування вибачення як способу захисту честі, гідності, ділової репутації в примусовому порядку не доводиться.

Так, у практичній площині на протидію підходу з утвердження можливості застосування вибачення як способу захисту честі, гідності, ділової репутації та покладання на відповідача обов'язку принести вибачення перед позивачем у примусовому порядку утверджується і підхід, відповідно до якого з огляду на положення ст. 19, ч. 1 ст. 34 Конституції України (в межах яких визначено, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством, та здійснено гарантування державою кожному право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань), суд не вправі зобов'язувати відповідача вибачитися перед позивачем у тій чи іншій формі, оскільки примусове вибачення як спосіб судового захисту честі, гідності, ділової репутації не передбачене ст.ст. 16, 277 ЦК України. На думку противників застосування вибачення як способу захисту порушених прав у примусовому порядку, можливість застосування судом зазначеного способу захисту честі, гідності, ділової репутації обмежується лише випадками укладання сторонами провадження мирової угоди, за умовами якої сторони як спосіб захисту порушених особистих немайнових благ позивача передбачили саме вибачення перед потерпілим (п. 26 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 1 від 27.02.2009 р. «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи»).

У науковій площині поряд з позицією щодо недоцільності застосування в примусовому порядку вибачення як способу захисту честі, гідності, ділової репутації, обґрунтування якої за змістом є аналогічним до обґрунтування суб'єктів правозастосування, утверджується і позиція, що за певних обставин справи (до прикладу, у разі висловлення на адресу особи образливих висловлювань, лайки) потерпілу особу може не цікавити грошова компенсація чи саме судові рішення про визна-

ння порушення права потерпілої особи на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації. А цікавити відновлення честі, гідності, ділової репутації [9, с. 425]. А тому застосування вибачення як способу захисту порушених прав є беззаперечно необхідним.

Безумовно, з вищезазначеної позиції доцільність застосування такого способу захисту честі, гідності, ділової репутації обмежена випадками висловлення суб'єктивної думки в брутальній, принизливій чи непристойній формі. І не з позиції положень ст. 277 ЦК України (як це має місце в практичній площині), а з позиції положень ст. 297 «Право на повагу до гідності та честі», ст. 299 «Право на недоторканність ділової репутації» ЦК України.

Втім, попри вагомість вищенаведених аргументів стосовно доцільності застосування вибачення як способу захисту честі, гідності, ділової репутації, за певних обставин, на моє переконання, доречно також враховувати, що: вибачення перебуває у тісному зв'язку з психологічними зусиллями людини, спрямованими на загладження провини перед несправедливо скривдженою особою; за своєю суттю вибачення передбачає каяття, до якого неможливо примусити людину [10, с. 319, 328]; особа, з огляду на власні морально-етичні настанови, не завжди визнає свою провину. А тому, як слушно зауважує О.О. Кулініч, констатація необхідності принесення вибачення, за відсутності дійсної волі особи, може призвести до фактичного висловлення слів вибачення, які можуть супроводжуватися такими жестами чи мімікою, які наочно проілюструють відсутність каяття винної особи у скоєному. Та, зрештою, не матимуть необхідного психологічного ефекту, не сприятимуть відновленню морального стану потерпілої особи [10, с. 326–327].

Більш того, в умовах відсутності дійсної волі винної особи принести вибачення, виконати судові рішення, яким встановлено обов'язок висловити на адресу позивача вибачення, практично неможливо. А тому замість фактичного (а не лише юридичного) вирішення спору та, принаймні, зняття гостроти конфліктної ситуації матиме місце лише поглиблення та заострення конфлікту [11, с. 157].

Все вищенаведене в підсумку дає підстави для висновку, що застосування судом вибачення як «іншого способу захисту» честі, гідності, ділової репутації представника органу правосуддя в розумінні положень ч. 2 ст. 275 ЦК України є можливим та доцільним лише у разі укладення сторонами цивільного провадження мирової угоди в порядку, визначеному ст. 207 ЦПК України.

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що захист права представника органу правосуддя на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ може здійснюватися як в юрисдикційній формі шляхом звернення до суду з позовною заявою, так і в межах неюрисдикційної форми шляхом вчинення дій із самозахисту, які безпосередньо звернені до порушника, тобто до ЗМІ. Реалізація представником органу правосуддя права на захист честі, гідності, ділової репутації в позасудовому порядку можлива лише з підстави поширення в ЗМІ стосовно представника органу правосуддя недостовірної інформації. Реалізація представником органу правосуддя права на захист честі, гідності, ділової репутації у судовому порядку можлива з підстави поширення в ЗМІ стосовно представника органу правосуддя недостовірної інформації. А також з підстави висловлення на адресу представника органу правосуддя суб'єктивної думки в брутальній, принизливій чи непристойній формі, що принижує його гідність, честь, ділову репутацію.

Здійснюючи захист порушених прав у межах юрисдикційної форми шляхом звернення до суду, представник органу правосуддя може вибрати як загальний (припинення дії, яка порушує право; відновлення становища, яке існувало до порушення; відшкодування моральної (немайнової) шкоди), так і спеціальний спосіб захисту (поновлення порушеного особистого немайнового права; спростування недостовірної інформації та право на відповідь; заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права). З позиції положень ч. 2 ст. 275 ЦК України представник органу правосуддя, здійснюючи захист права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації, порушених у ЗМІ, у судовому порядку може вибрати і інший спосіб захисту відповідно до змісту порушеного права, способу його порушення та наслідків, що спричинило це порушення. Втім вибір того чи іншого способу захисту повинен узгоджуватися з положеннями нормативно-правових актів та не порушувати права інших осіб.

Здійснюючи захист порушених прав у межах неюрисдикційної форми, представник органу правосуддя може звернутися до ЗМІ, який поширив недостовірну інформацію із заявою про її спростування. У разі коли спірна, недостовірна інформація була поширена в телепрограмі чи радіопрограмі, представник органу правосуддя може звернутися до телерадіоорганізації також із заявою щодо реалізації права на відповідь та надати коментар щодо поширеної недостовірної інформації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сидоренко М.В. Виникнення права на захист цивільних прав, свобод та інтересів. *Актуальні проблеми політики*. 2012. №. 44. С. 328–336.
2. Синегубов О.В. Особливості цивільно-правового захисту прав на гідність, честь та ділову репутацію працівників міліції : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.03. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків. 2008. 20 с.
3. Щербина Б.С. Способи захисту абсолютних прав в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 2. Том 2. 2018. С. 21–25.
4. Цивільне право України : посібник / кол. авт; за ред. Є.О. Харитонова, доц. І.В. Давидової, доц. К.Г. Некіт. Одеса : Фенікс. 2016. 570 с.
5. Приватноправові механізми здійснення та захисту суб'єктивних прав фізичних та юридичних осіб : колективна монографія / В.Л. Яроцький, В.І. Борисова, І.В. Спасибо-Фатєєва, І.В. Жилінкова та ін. ; за наук. ред. проф. В.Л. Яроцького. Харків : Юрайт, 2013. 272 с.
6. Неюрисдикційні форми захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання : монографія / Н.В. Ільків, М.С. Долинська та ін. ; за заг. ред. д. ю. н. М.С. Долинської. Львів : ТОВ «Галицька видавнича спілка», 2020. 174 с.

7. Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 1: Загальні положення / за ред. проф. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Серія «Коментарі та аналітика». Харків : ФОП Колісник А.А. 2010. 319 с.

8. Журавель О.А. Право громадян на самозахист як основна гарантія їх безпеки. *Науковий вісник ДДУВС*. 2017. № 21. С. 169–176.

9. Кот О.О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики : монографія. Київ : Алерта, 2017. 494 с.

10. Кулініч О.О. Теоретичні проблеми реалізації та захисту права фізичної особи на власне зображення : дис. д-ра юрид. наук : 12.00.03. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса. 2017. 489 с.

11. Бабич М.І., Тарнавська М.І. Вибачення як спосіб захисту у справах про захист честі, гідності, ділової репутації: порівняння позицій Верховного Суду та Верховного Суду України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 4. С. 154–160.